

Isidora Stakić

ODNOS SRBIJE PREMA EKSTREMNO DESNIČARSKIM ORGANIZACIJAMA

SAŽETAK

Od početka devedesetih godina prošlog veka do danas, desni ekstremizam je prisutan u političkom životu u Srbiji. Dok su tokom ratnih dešavanja na prostoru bivše SFRJ ultradesničarske grupe delovale prvenstveno kao paravojne formacije, današnje desničarske organizacije, u izmenjenim okolnostima, nastavljaju da šire nacionalnu, rasnu i versku mržnju, i da učestvuju u brojnim nasilnim incidentima. Postavlja se pitanje da li i na koji način politika države prema ovim organizacijama doprinosi uspostavljanju desnog ekstremizma kao legitimnog okvira političkog mišljenja i delovanja. Ovaj rad daje kratak pregled specifičnosti ekstremne desnice u Srbiji i, kroz studiju slučaja dve organizacije, „Obraz“ i „SNP Naši 1389“, analizira odnos državnih institucija prema ekstremno desničarskim organizacijama. Zaključak rada je da u Srbiji ne postoji politička svest o opasnosti koju predstavljaju ove organizacije, pa samim tim ni politička volja za obračun sa desnim ekstremizmom. Bez obzira da li je reč o nezainteresovanosti ili blagonaklonom odnosu državnih institucija prema ekstremnoj desnici, takav odnos neminovno vodi ka daljoj fašizaciji društva u Srbiji.

Pored toga što teži da ukaže na nedostatke državne politike prema desnom ekstremizmu, rad sadrži i predloge mera koje bi imale za cilj prevazilaženja tih nedostataka.

PREPORUKE

1. Potrebno je doneti ustavnu zabranu svih ekstremno desničarskih organizacija. Ova zabrana bi podrazumevala brisanje iz registra svih organizacija čiji su programski principi i ciljevi u suprotnosti sa demokratskim principima i zajamčenim ljudskim i manjinskim pravima, kao i odbijanje registracije novih takvih organizacija.
2. Potrebno je usvojiti strategiju borbe protiv desnog ekstremizma u kojoj će posebna pažnja biti posvećena preventivnim merama. U tom smislu, posebno su važne sledeće mere:
 - a. Sprečavanje istorijskog revizionizma, i promovisanje antifašizma kao temeljne vrednosti modernog društva – u školskim udžbenicima, u medijima i u javnom diskursu;
 - b. Pružanje podrške organizacijama civilnog društva koje promovišu demokratske vrednosti, ljudska i manjinska prava, društveni pluralizam, itd. – saradnja državnih institucija sa ovim organizacijama;
 - c. Stavljanje akcenta na ljudska prava u sistemu formalnog i neformalnog obrazovanja, i sistematično promovisanje društvenog pluralizma i jednakosti svih društvenih grupa.
3. Potrebno je da političke partije ne saraduju sa ultradesničarskim organizacijama i ne stupaju sa njima u koalicije, već da otvoreno osude delovanje ovih organizacija.
4. Potrebno je da sudije i javni tužioci budu zaštićeni od političkih pritisaka. To je, sasvim jasno, cilj koji znatno nadilazi probleme kojima se ovaj rad bavi, i koji predstavlja jedan od najopštijih ciljeva demokratske tranzicije.
5. Potrebno je osigurati sekularnost države, odnosno sprečiti mešanje crkve u političko odlučivanje. Ovaj cilj takođe, po opštosti i važnosti, prevazilazi okvire ovog rada.

UVOD

Više od jedne decenije nakon oktobarskih promena, Srbija i dalje ne uspeva da se distancira od svoje nacionalističke prošlosti. Iako ne destruktivan kao devedesetih godina, nacionalizam u Srbiji i danas je prisutan u svim sferama društvenosti – od spoljne politike, preko obrazovanja i kulture, pa sve do porodičnih odnosa. Takva društveno-politička klima pogoduje nastanku i jačanju ekstremno desničarskih organizacija. Ovaj rad se bavi specifičnostima desnog ekstremizma u Srbiji, kao i odnosom države prema nepartijskim ultradesničarskim¹ organizacijama. Drugim rečima, rad nastoji da da odgovor na sledeća pitanja:

- *Koje su specifičnosti desnog ekstremizma u Srbiji?*
- *Kakav je odnos institucija Republike Srbije prema desnom ekstremizmu, i koje su implikacije takvog odnosa?*

Rad počinje određenjem pojma desnog ekstremizma i nastavlja se analizom njegovih specifičnosti u savremenoj Srbiji. Nakon kratkog pregleda pravne regulative koja je relevantna za analizu delovanja ekstremno desničarskih organizacija u Srbiji, rad nastoji da kroz studiju slučaja dve organizacije – Otačastveni pokret "Obraz" i SNP "Naši 1389" – da odgovor na drugo pitanje.

ODREĐENJE DESNOG EKSTREMIZMA

Pojam desnog ekstremizma obuhvata niz srodnih ideologija kojima je zajedničko suprotstavljanje principu fundamentalne jednakosti svih ljudi i prihvatanje nasilja kao legitimnog načina prevazilaženja sukoba (Heitmeyer, citiran u Kuljić, 2002: 127). Savremeni desni ekstremizam ima idejne korene u klasičnom fašizmu (Kuljić, 2002; Griffin, 2006) i zato je, u cilju teorijskog određenja ekstremne desnice, najkorisnije poći od definicije fašizma. Pre svega, važno je imati u vidu da ni oko pojma fašizma ne postoji opšta saglasnost. Međutim, kroz analizu definicija nekih od najznačajnijih teoretičara fašizma, moguće je doći do takozvanog „fašističkog minimuma“ – skupa karakteristika koje čine jezgro ove ideologije, ili ono što bi Umberto Eko nazvao Ur-fašizmom.²

Ernst Nolte (1965) smatra da fašizam nastaje kao otpor prema modernosti i njenim temeljnim vrednostima. Drugim rečima, Nolte fašizam određuje kao anti-liberalizam, anti-komunizam i anti-kapitalizam.³ Dalje, Eko (2004) kao suštinske karakteristike fašizma navodi, između ostalog: kult tradicije (dakle, anti-modernost), strah od različitosti (koji se ispoljava kroz mržnju prema pripadnicima drugih nacija, rasa, religija, itd.), ratnički kult (odnosno anti-pacifizam, militarizam), opsednutost zaverama, kult jedinstva, anti-intelektualizam, itd. Rodžer Griffin (2006: 41) i Robert Pakston (2005: 215), kao i brojni drugi teoretičari, fašizam definišu kao oblik ekstremnog nacionalizma, i pri tome posebnu važnost pridaju kultu nacionalnog preporoda – tj. spasavanja nacije od propadanja, kao i militantnoj i revolucionarnoj prirodi fašizma. Georg Mose (1999) smatra da je fašizam prvenstveno kulturološki fenomen, pokušaj da se nađe „treći put“ između marksizma i kapitalizma, ali pre svega kroz duhovni preobražaj – sa naglaskom na ideologiji umesto na ekonomiji. On kao glavna obeležja fašističke ideologije ističe ratnički kult, nacionalizam, insistiranje na muževnosti, kult fizičke lepote i snage. Todor Kuljić (2002: 124) za fašizam kaže da je to „antisocijalistička, antiliberalna, antimoderna šovinistička ideologija sa različitim udelom antisemitskih i romantičarskih sadržaja i osobenom militantnom političkom kulturom.“

Iako se gore pomenute definicije međusobno razlikuju, moguće je uočiti izvesne elemente koji su zajednički svim određenjima fašizma, ili bar većini. To su: kult nacije i nacionalnog preporoda, tradicionalizam, iracionalizam, anti-liberalizam, anti-egalitarizam, rasizam, militarizam. Takođe, treba pomenuti i to da između klasičnog i savremenog fašizma postoje izvesne razlike. Međutim, te razlike nisu ideološke već taktičke prirode i ogledaju se, pre svega, u ublažavanju retorike i izmenjenim organizacionim principima (Kuljić, 2002: 124-131). Drugim rečima, savremena ekstremna desnica se prilagođava duhu vremena, ali zadržava osnovne idejne postavke klasičnog fašizma (Ibid).

¹ U ovom radu, termini „ekstremna desnica“ i „ultra desnica“ korišćeni su kao sinonimi.

² Ur-fašizam (ili večni fašizam) je, kako ga Eko određuje, skup elemenata koji čine samu suštinu fašizma, nezavisnu od istorijskog konteksta i konkretnih pojava oblika.

³ Ovu treću karakteristiku ćemo ostaviti po strani, s obzirom da ne postoji konsenzus o anti-kapitalističkoj prirodi fašizma. Teoretičari sa leve, za razliku od Noltea, smatraju da je fašizam upravo proizvod kapitalizma zapalog u krizu.

EVROPSKA EKSTREMNA DESNICA DANAS

Poslednjih godina, primetno je pomeranje evropske političke scene u desno pa, shodno tome, i desni ekstremizam u EU doživljava uspon. Ekstremna desnica „profitira“ na strahu i nesigurnosti građana, nudeći lake (i pogrešne) odgovore na složene društvene izazove. Po mišljenju Nore Langenbaher i Brite Šelenger (2011), uspon ekstremne desnice u EU se može objasniti uspešnom instrumentalizacijom problema savremene demokratije od ultradesničarskih partija i grupa. Naime, Langenbaher i Šelenger smatraju da se strategija evropske ekstremne desnice zasniva na instrumentalizaciji tri krize. Prva je kriza raspodele i pristupa dobrima, koju desničari koriste kako bi pridobili građane koji se osećaju oštećenima u procesu ekonomske globalizacije i koji su tradicionalno bili naklonjeni levici (u Srbiji bi to bili tzv. „gubitnici tranzicije“). Dakle, današnja desnica se sve više okreće konceptima socijalne pravde i države blagostanja, s tim što u njihovoj viziji takve države, pravde ima samo za pripadnike većinske nacije. Druga kriza koju ekstremna desnica koristi je kriza predstavničke demokratije – građani su razočarani u izabrane predstavnike jer oni ne zastupaju interese birača, već svoje lične ili partijske interese (ovo u Srbiji posebno dolazi do izražaja, s obzirom na visok stepen korupcije⁴ i partijsku državu⁵). Imajući u vidu taj problem, ultra desnica sebe predstavlja kao „pravi glas naroda“, tj. kao neposredni izraz volje građana kome demokratska procedura nije potrebna. Treća kriza je kriza identita koja nastaje kao posledica globalizacije i ubrzanih društveno-političkih promena (u Srbiji i kao posledica raspada SFRJ). Kao odgovor na ovu krizu, ekstremna desnica nudi ideologiju nacionalizma, odnosno nacionalni identitet kao jedini pravi, i nacionalnu solidarnost kao jedinu moguću.

Iako se Langenbaher i Šelenger bave ekstremnom desnicom u zemljama EU, njihove osnovne teze važe i za Srbiju. Dakle, bez obzira na geografski lokalitet, kriza – bilo da je reč o ekonomskoj, političkoj ili identitetskoj krizi – pogoduje jačanju ekstremne desnice. Treba imati u vidu i to da Srbiju, kao tranzicionu državu, ove tri krize potresaju još snažnije nego razvijene zapadne demokratije. Ekstremna desnica u Srbiji ima i svoje specifičnosti koje će biti razmotrene u sledećem poglavlju.

EKSTREMNA DESNICA U SRBIJI

Pored ekonomske, identitetske i krize predstavničke demokratije, kao opštih faktora koji doprinose afirmaciji ultradesničarskih partija i grupa, ekstremna desnica u Srbiji osnažena je i nekim, uslovno rečeno, lokalnim specifičnostima, od kojih će ovde biti razmotrene četiri koje smatramo posebno važnima. To su: raspad SFRJ i nasleđe etničkih sukoba; istorijski revizionizam i anti-antifašizam; odnos države i SPC; i pravna neuređenost države.

Zaoštravanje nacionalnih tenzija krajem osamdesetih godina dovelo je do raspada SFRJ koji je bio praćen krvavim etničkim sukobima. Tokom čitave poslednje decenije prošlog veka, nacionalizam u Srbiji (a i u drugim bivšim jugoslovenskim republikama) uspešno je opstajao na poziciji zvanične ideologije koja nije imala alternativu. Nakon pada Miloševićevog režima, u Srbiji je došlo do značajnih političkih promena, ali ne i do radikalnog raskida sa nacionalističkom prošlošću. To je imalo za posledicu tzv. „normalizaciju“ nacionalizma u post-jugoslovenskom prostoru, tj. prihvatanje nacionalizma kao (još uvek) legitimnog okvira mišljenja i političkog delovanja (Kuljić, 2002; Atanacković, 2011). Tokom devedesetih godina, na prostoru bivše SFRJ nastale su brojne ultradesničarske grupacije koje su tokom ratnih sukoba delovale, pre svega, kao paravojne formacije. Međutim, baš kao što ni oktobarske promene iz 2000. godine nisu donele potpun raskid sa nacionalističkom politikom, tako ni kraj oružanih sukoba nije doveo do nestanka ekstremne desnice sa političke scene u Srbiji. Ultradesničarske organizacije koje danas deluju u Srbiji „izrasle“ su na nasleđu etničkog konflikta. O tome govori i sama činjenica da bitan segment njihove ideologije čini apologija ratnih zločina, opsednutost nacionalnim poniženjem i statusom žrtve (koju Griffin i Pakston ističu kao jednu od suštinskih karakteristika fašizma), kao i zalaganje za nacionalni revanšizam.⁶

Usko povezani sa normalizovanim nacionalizmom su istorijski revizionizam i anti-antifašizam, nametnuti od nacionalističkih elita i revizionističke inteligencije. Anti-antifašizam je nastojanje da se fašizam opravda ili relativizuje kroz reviziju istorijskog sećanja. Todor Kuljić (2012) smatra da je u Srbiji, u poslednjih petnaestak godina, anti-antifašistička kultura sećanja postala hegemon. On piše: „U Srbiji se anti-antifašizam iskazuje u raznim verzijama: ‘patriotski’ intelektualci stavljaju Milana Nedića u sto najznačajnijih Srba, četnici se u udžbenicima proglašavaju antifašistima i u parlamentu stiču

4 Rezultati istraživanja Transparency International o tome kako građani percipiraju korupciju u javnom sektoru država u kojima žive ukazuju na to da je javna uprava Srbije percipirana kao korumpiranija od javnih uprava svih država članica EU (sa izuzetkom Grčke). Dostupno na: <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>

5 Videti: Pešić, Vesna (2007) „Partijska država kao uzrok korupcije u Srbiji“, Republika, Vol. 19, br. 402-405.

6 Videti, na primer, veb-sajtove Dveri, SNP Naši, SNP 1389.

boračka prava, 20. oktobar 1944. tretira se kao okupacija a ne kao oslobođenje, brišu se antifašistički simboli iz naziva ulica, i sl.“ (Kuljić, 2012: 56). Anti-anti fašizam ustvari predstavlja otpor doslednoj antifašističkoj kritici nacionalizma ili, drugim rečima, nacionalizaciju antifašizma. Kroz mirenje antifašizma i nacionalizma, i ukidanje perspektive nadnacionalnog (pa i a-nacionalnog) identiteta, i sam fašizam postaje drugačiji – on više nije apsolutno zlo (Ibid). Ovakve tendencije vode ka tome da se na ultradesničarske grupe gleda sa sve više odobravanja, kao na legitimne političke subjekte.

Nakon sloma socijalizma, uticaj SPC drastično je porastao, i to ne samo u sferi kulture, nego i u smislu osvajanja političke, pa i ekonomske moći (Perica, 2011: 37). Od početka devedesetih godina prošlog veka, primetno je nastojanje SPC da se pozicionira ne samo kao verska, već i kao politička institucija (Đorđević, 2001). Tokom ratova na prostoru bivše SFRJ, SPC je odigrala neslavnu ulogu, pružajući podršku tadašnjem srpskom rukovodstvu i obezbeđujući teološko opravdanje ratne politike (Ibid). Međutim, i posle oktobarskih promena, uticaj SPC u srpskom društvu nastavio je da raste. Iako član 11 Ustava Srbije garantuje svetovnost države i odvojenost državnih institucija od crkve, pravoslavno hrišćanstvo je u Srbiji faktički uspostavljeno kao državna religija (Perica, 2011: 38). Ovo se ogleda pre svega u učestalom (i često uspešnom) mešanju SPC u donošenje političkih odluka,⁷ kao i u blagonaklonom odnosu predstavnika svetovne vlasti prema političkim pretenzijama crkve (Helsinški odbor za ljudska prava, 2005). S obzirom da SPC i ekstremno desničarske grupe dele stavove o mnogim pitanjima (kao što su LGBT prava, pitanje Kosova, odnos države i crkve, itd.), može se reći da klerikalizacija srpskog društva doprinosi stvaranju atmosfere koja pogoduje jačanju desnog ekstremizma. Pored toga, postoje i indicije da pojedini delovi SPC podržavaju ultradesničarske organizacije, iako ta podrška nije uvek otvorena (Mirko Đorđević, za „Danas“, prenosi B92, 2008; Petakov, 2009: 52).

Četvrta specifičnost srpskog konteksta odnosi se na pravnu neuređenost, odnosno deficit pravne države. Danas – više od deset godina nakon demokratskih promena – u Srbiji mnoge institucije pravne države i dalje ne funkcionišu – ljudska prava često postoje samo na papiru,⁸ reforma pravosuđa završila se neuspehom,⁹ nezavisnost sudstva se u brojnim slučajevima može dovesti u pitanje.¹⁰ U nastavku rada biće razmotrena zakonska rešenja koja se tiču delovanja ekstremno desničarskih organizacija, kao i njihova primena u konkretnim slučajevima kojima se ovde bavimo.

PРАВNA REGULATIVA U VEZI SA DELOVANJEM EKSTREMNO DESNIČARSKIH ORGANIZACIJA

Sâmo postojanje ekstremno desničarskih organizacija u Srbiji nije eksplicitno zabranjeno zakonom. Međutim, zabranjene su mnoge aktivnosti koje su karakteristične za delovanje ovih organizacija. Ovde ćemo napraviti kratak pregled pravnih normi koje su relevantne za analizu delovanja ekstremno desničarskih organizacija.¹¹

Član 49 Ustava Republike Srbije zabranjuje „svako izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti.“ Pored toga, trebalo bi pomenuti i članove 43 i 46 Ustava, koji garantuju slobodu misli, savesti i veroispovesti, odnosno slobodu mišljenja i izražavanja, ali i ističu da se ove slobode mogu ograničiti, ukoliko je to neophodno radi zaštite sloboda i prava drugih, javnog reda, nacionalne bezbednosti, itd.

Kada je reč o zabrani diskriminacije, Srbija je ugovorna strana brojnih međunarodnih konvencija koje zabranjuju diskriminaciju po različitim osnovama, kao što su Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Evropska konvencija o ljudskim pravima, i mnoge druge. Pored toga, diskriminacija je sankcionisana i domaćim pravnim aktima, između ostalog: članom 21 Ustava, članom 38 Zakona o javnom informisanju, kao i Zakonom o zabrani diskriminacije iz 2009. godine koji predstavlja prvi sveobuhvatni antidiskriminacioni zakon u Srbiji. Treba pomenuti da je nacrt ovog zakona povučen iz skupštinske procedure na zahtev SPC i drugih tradicionalnih verskih zajednica koje su bile protiv pojedinih njegovih članova

7 Na primer, kada je reč o Paradi ponosa, o pregovorima o statusu Kosova, kao i o usvajanju Zakona o zabrani diskriminacije, o kom će biti reči u narednom poglavlju.

8 Brojni su primeri kršenja prava LGBT osoba, Roma, žena, osoba sa invaliditetom, itd. (Videti, na primer: Helsinški odbor za ljudska prava, 2011; Evropska komisija, 2012).

9 Ovo je ocena kako evropskih zvaničnika, tako i domaćih pravnih stručnjaka (Videti, na primer: alo.rs, 2012, <http://www.alo.rs/vesti/politika/dezer-srpska-reforma-pravosuđa-završila-u-agoniji/7219>).

10 O ovome će biti više reči u nastavku rada.

11 Svrha ovog poglavlja nije detaljna analiza pravne regulative, niti iscrpno nabrojanje svih pravnih normi koje mogu biti u vezi sa delovanjem ekstremno desničarskih organizacija, već prvenstveno onih koje predstavljaju opšti pravni okvir za zabranu diskriminacije i onih koje su relevantne za studiju slučaja u narednom poglavlju.

(RTS, 2009). Zakon o zabrani diskriminacije je na kraju ipak usvojen, pre svega zahvaljujući pritiscima civilnog društva, ali su sporni članovi u konačnom tekstu Zakona izmenjeni i dopunjeni.¹²

Delovanje ultradesničarskih organizacije podleže i krivično-pravnoj regulativi. U Krivičnom zakoniku Republike Srbije postoji čitav niz krivičnih dela koja mogu biti rezultat desnog ekstremizma ili su u vezi sa desnim ekstremizmom. Ovde ćemo pomenuti ona koja su važna za analizu slučajeva u sledećem poglavlju. Član 387 Krivičnog zakonika odnosi se na rasnu i drugu diskriminaciju. Stav 4 ovog člana zabranjuje podstrekivanje na „mržnju, diskriminaciju ili nasilje, protiv bilo kojeg lica ili grupe lica, zasnovano na rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu,“ i za ova dela propisuje kaznu zatvora od tri meseca do tri godine. Dalje, član 344a Krivičnog zakonika zabranjuje nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu. Ukoliko je ovo krivično delo izvršeno od grupe, stav 3 člana 344a predviđa da će se kolovođa grupe kazniti zatvorskom kaznom od tri do dvanaest godina.

ODNOS REPUBLIKE SRBIJE PREMA DESNOM EKSTREMIZMU U PRAKSI

U ovom poglavlju biće razmotreni slučajevi ekstremno desničarskih organizacija „Obraz“ i „SNP Naši 1389“, kao i krivični postupci koji se vode protiv njihovih čelnika. Opredelili smo se za ove organizacije iz dva razloga. Prvi razlog je njihova medijska zastupljenost i prisutnost u javnoj sferi, koje govore u prilog tome da se na sceni ekstremne desnice „Obraz“ i „SNP Naši 1389“ pozicioniraju kao vodeće organizacije.¹³ Drugi razlog je to što su ove organizacije i njihovi čelnici u poslednjih nekoliko godina predmet nekoliko sudskih postupaka koji će nam omogućiti analizu odnosa državnih institucija prema organizacijama ekstremne desnice.

Slučaj „Obraz“

Otačastveni pokret „Obraz“ (u daljem tekstu: Obraz) je organizacija ekstremne desnice čija je zvanična ideologija svetosavski nacionalizam – ideologija koja kombinuje nacionalizam i pravoslavni klerikalizam, a oslanja se na učenje Nikolaja Velimirovića kao i na Ljotićevsko-nedićevski kvislinški program iz Drugog svetskog rata (Petakov, 2009: 47). Obraz je, kao organizacija, nastao 2001. godine, a formirali su ga ultradesni intelektualci i studenti, uz podršku tada jedinstvene kulturne desnice (Ibid). Iste godine, Obraz se prvi put pojavio u javnosti sa „Proglasom srbskim neprijateljima“ u kome se napadaju „Jevreji, ustaše, poturice, šiptari, demokrate, lažni mirotvorci tj. NVO, sektaši, narkomani i homoseksualci“ (Ibid: 48). Obraz se u svom programu zalaže za uspostavljanje pravoslavne teokratije, za „sabornost“, jaku vojsku i vojnu industriju, rehabilitaciju četničkog pokreta i pro-fašističkih političara iz perioda Drugog svetskog rata. Takođe, Obraz pruža podršku Radovanu Karadžiću i Ratku Mladiću i protivi se Haškom tribunalu, evro-atlanskim integracijama, kao i vrednostima na kojima se zasniva korpus ljudskih prava.

Elementi ideologije Obraza – ekstremni nacionalizam, opsednutost propadanjem nacije, anti-modernost, mržnja prema manjinama, kult jedinstva, militarizam, itd. – jasno govore u prilog tome da je reč o fašističkoj organizaciji. Ovo je potvrdio i MUP, označivši Obraz 2005. godine kao klerofašističku organizaciju (EurActiv.rs, 2012). Međutim, i pre, a i posle 2005. godine, Obraz je učestvovao u brojnim nasilnim akcijama i rušilačkim demonstracijama, između ostalog u paljenju džamija 2004. godine u Beogradu i Nišu, u pokušaju „Srpskog marša“ 2007. godine u Novom Sadu, u demonstracijama nakon proglašenja nezavisnosti Kosova i povodom hapšenja Karadžića i Mladića, kao i u neredima za vreme Parade ponosa 2010. godine.

U septembru 2009. godine, tadašnji republički tužilac Slobodan Radovanović zatražio je od Ustavnog suda zabranu Obraza zbog, kako je naveo, nasilnog rušenja ustavnog poretka, kršenja zajamčenih ljudskih i manjinskih prava, i izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje i netrpeljivosti (EurActiv.rs, 2012). U junu 2012. godine, Ustavni sud je doneo odluku da zabrani delovanje Obraza. Ova odluka ocenjena je kao pozitivan korak od brojnih predstavnika državnih institucija, političkih partija i organizacija civilnog društva. Međutim, pojedini članovi Obraza koji su učestvovali u neredima i raspirivanju mržnje još uvek su na slobodi i faktički ih ništa ne sprečava da nastave sa svojim aktivnostima.

¹² Sporni su bili član 18, koji reguliše slobodu veroispovesti, i član 21, koji zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije (u prvobitnom tekstu i na osnovu rodnog identiteta – što je u finalnoj verziji izostavljeno).

¹³ Pored ekstremno desničarskih političkih partija – Dveri i Srpske radikalne stranke – koje nisu predmet ovog rada.

Vođa Obraza Mladen Obradović osuđen je aprila 2011. godine na dve godine zatvora zbog organizovanja nereda tokom Parade ponosa 2010. godine.¹⁴ Istom presudom Obradoviću je ukinut pritvor u kome je proveo šest meseci, i on je pušten da se u nastavku postupka brani sa slobode (RTS, 2011). Sudija u ovom postupku rekao je da su Obradović i drugi osuđeni krivi za to što su se od kraja septembra 2010. godine pa do dana održavanja Parade ponosa, 10. oktobra, dogovarali kako da organizovano spreče njeno održavanje. Pravni osnov za donošenje ove presude je član 344a Krivičnog zakonika kojim je sankcionisano nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu. Kao što je pomenuto u prethodnom poglavlju, ukoliko je ovo krivično delo izvršeno od grupe, kolovođa grupe će biti kažnjen zatvorskom kaznom od tri do dvanaest godina. Dakle, imajući u vidu da je Obradović nesumnjivo bio vođa grupe, kazna koja mu je dosuđena je ispod minimalne.

Antrfile 1: Reakcije na presudu Mladenu Obradoviću

Tomo Zorić, portparol republičkog tužilaštva, rekao je da je zadovoljan presudom. „Smatramo da je ona adekvatna, sa obzirom na iskazani stepen društvene opasnosti, i da je efektna sa stanovišta generalne prevencije. Što se tiče odluke o kazni, tek po dobijanju pismenog otpovka presude zauzećemo stav oko žalbe u pogledu visine kazni“, izjavio je Zorić.

Komesar za ljudska prava Liberalno-demokratske partije Marko Karadžić smatra da je presuda optuženima u ovom predmetu neadekvatna, pre svega zbog minimalnih kazni. „Postavlja se pitanje da li su vođa i članovi Obraza u stanju da organizuju onako masovne nasilničke demonstracije koje dovode u pitanje stabilnost države i živote građana u ovoj zemlji, jer ako jesu u stanju da to urade, onda je ova kazna potpuno neadekvatna“, rekao je Karadžić.

Nezadovoljstvo ovom presudom izrazili su i mnogi predstavnici organizacija civilnog društva.

(B92, 2011)

Međutim, Apelacioni sud je u februaru 2013. godine poništio ovu presudu i predmet vratio na ponovno suđenje. U saopštenju Apelacionog suda, kao razlozi za ukidanje prvostepene presude navode se povreda odredaba krivičnog postupka, nerazumljivost presude, kao i nedostatak jasnih razloga o odlučujućim činjenicama u njenom obrazloženju (B92, 2013).

U martu 2012. godine, Obradović je osuđen na 10 meseci zatvora zbog širenja ideja koje zagovaraju diskriminaciju zasnovanu na seksualnoj orijentaciji, i upućivanja pretnji pripadnicima LGBT populacije pred zabranjenu Paradu ponosa 2009. godine (Blic Online, 2012). Prvostepeni sud je utvrdio da je Obradović organizovao pisanje grafitna preteće i uvredljive sadržine i na svom računaru izradjivao propagandni materijal u vezi sa učesnicima Parade, kao i da je u svom kalendaru obeležio plan aktivnosti „delovanje“ (B92, 2012). Pravni osnov ove presude je član 387 stav 4 Krivičnog zakonika kojim je predviđena zatvorska kazna od tri meseca do tri godine. Brojne nevladine organizacije izrazile su nezadovoljstvo visinom kazne dosuđene Obradoviću, ističući da je kazna preblaga. U novembru 2012. godine, Apelacioni sud je ukinuo ovu presudu i vratio predmet Prvom osnovnom sudu na ponovljeno suđenje pred potpuno izmenjenim većem (Ibid). U saopštenju Apelacionog suda navodi se da prvostepeni sud nije na nesumnjiv način utvrdio za koje tačno radnje navedene u optužnici ima dokaza da ih je okrivljeni izvršio, te da je stoga ukidanje prvostepene presude nužno (Dnevnik, 2012).

Slučaj „SNP Naši 1389“

Srpski narodni pokret „1389“ (u daljem tekstu: SNP 1389) nastao je iz Pokreta 1389, organizacije koja je osnovana sredinom prošle decenije. SNP 1389 je formalno registrovan tek 2010. godine, a iste godine se nakratko ujedinio sa pokretom „Naši“ iz Aranđelovca u novo udruženje pod nazivom SNP „Naši 1389“. Međutim, već sredinom 2011. godine, došlo je do ponovnog razdvajanja ove dve organizacije na SNP 1389 i SNP Naši. Vrlo je verovatno da je osnovni cilj promena naziva organizacija to da, ukoliko jedno od ovih udruženja bude zabranjeno, ostala mogu da nastave da deluju.

SNP 1389 se zalaže za ujedinjenje svih „srpskih zemalja“, odnosno svih teritorija bivše SFRJ na kojima živi srpsko stanovništvo (kao i severne Albanije) u jednu državu. Ideologija SNP 1389 – baš kao i ideologija Obraza – predstavlja spoj ekstremnog nacionalizma i pravoslavnog klerikalizma. Shodno tome, ova organizacija se zalaže za prekid evro-atlanskih integracija i uspostavljanje bliže saradnje sa Rusijom, kao i sa drugim zemljama koje se protive vrednostima moderne demokratije. SNP 1389 zasniva svoje aktivnosti na demagogiji Kosovskog mita, veličanju ratnih zločinaca i zalaganju za nacionalni revanš-

¹⁴ Ostali optuženi u tom slučaju osuđeni su na zatvorske kazne od deset meseci do godinu dana.

zam. Kao i druge ekstremno desničarske organizacije, SNP 1389 ima izrazito neprijateljski stav prema manjinama¹⁵ (veb-sajt SNP 1389). Udruženje SNP Naši iz Aranđelovca zasnovano je na istim ideološkim principima kao i SNP 1389 (veb-sajt SNP Naši). SNP Naši učestvuje u lokalnoj vlasti u Aranđelovcu, preko liste Nove Srbije, a u koaliciji sa Srpskom naprednom strankom. Ova organizacija je krajem 2012. godine dobila značajnu medijsku pažnju zbog sastavljanja spiska „anti-srpskih“ medija i NVO čiju zabranu odnosno krivično gonjenje njihovih članova zahteva od države.¹⁶

Antrfile 2: SNP 1389 i veličanje genocida

SNP 1389 je 2011. godine pozvao građane Srbije da 11. jula izađu na ulice, pruže podršku Ratku Mladiću i proslave „oslobođenje Srebrenice“. U vezi sa tim, portparol SNP 1389 Miša Vacić je 2012. godine pred Ustavnim sudom izjavio: „Vojska Republike Srpske je pod komandom generala Ratka Mladića oslobodila taj grad. Taj grad je oslobodio vožd Karađorđe u Prvom srpskom ustanku. Svakako je reč o istorijski srpskom gradu.“ (RSE, 2012)

Programski principi i ciljevi SNP 1389 i SNP Naši nedvosmisleno ukazuju na to da je reč o fašističkim organizacijama, iako njihove vođe i članovi to opovrgavaju tvrdeći da su oni „patriotska“ udruženja. Zajedno sa zahtevom za zabranu Obraza, Republičko tužilaštvo je 2009. godine podnelo Ustavnom sudu i zahtev za zabranu rada SNP 1389 i SNP Naši, obrazlažući ovaj zahtev istim argumentima kao i za Obraz – nasilno rušenje ustavnog poretka, kršenje zajemčenih ljudskih i manjinskih prava, i izazivanje rasne, nacionalne i verske netrpeljivosti. Međutim, Ustavni sud je u novembru 2012. godine odbio zahtev za zabranu SNP 1389 i SNP Naši, ističući da se u slučaju ove dve organizacije ne može pouzdano utvrditi postojanje ustavnih razloga za izricanje zabrane rada (Politika, 2012). Ova odluka Ustavnog suda izazvala je oštre reakcije mnogih organizacija civilnog društva, dok su predstavnici političkih partija – kako opozicionih, tako i onih na vlasti – uglavnom bili saglasni u tome da odluke Ustavnog suda ne treba komentarisati (Danas, 2012).

Protiv portparola SNP 1389 Miše Vacića vodi se sudski postupak zbog tri krivična dela: podstrekivanje diskriminacije i nasilja prema LGBT osobama, nedozvoljeno držanje oružja, i ometanja službenog lica u obavljanju dužnosti. U oktobru 2009. godine, Vacić je, zajedno sa vođom Obraza Mladenom Obradovićem, optužen da je pred zabranjenu Paradu ponosa te godine širio ideje koje zagovaraju diskriminaciju protiv LGBT osoba. Godinu dana kasnije, postupci protiv Obradovića i Vacića su razdvojeni jer se Vaciću stavlja na teret i nedozvoljeno držanje oružja (YIHR, 2012). Na pretresu održanom u oktobru 2011. godine, postupak je spojen sa postupkom u kom se Vacić tereti za sprečavanja službenog lica pri privođenju (Ibid). Suđenje Miši Vaciću i dalje je u toku, a od trenutka razdvajanja postupka u odnosu na Obradovića, u postupku protiv Vacića odloženo je više od osam pretresa.

U januaru 2013. godine, Vladimir Cvijan (SNS), predsednik skupštinskog Odbora za ustavna pitanja i zakonodavstvo, izjavio je da postoje „nove okolnosti“ zbog kojih je moguće da se pred Ustavnim sudom ponovo pokrene inicijativa za zabranu organizacije SNP Naši. U nove okolnosti spadaju aktivnosti organizacije SNP Naši – spaljivanje zvanične zastave AP Vojvodine i lepljenje uličnih plakata sa spiskovima „anti-srpskih“ medija i NVO (Danas, 2013). Prema navodima dnevnika Blic, Republičko tužilaštvo je tek 15. januara 2013. godine dalo nalog policiji za prikupljanja dokaza o SNP Naši, iako ova organizacija mesecima unazad objavljuje „crne liste“, stvarajući atmosferu progona i linča. Portparol Tužilaštva Tomo Zorić nastojao je da ovo odugovlačenje opravda dugotrajnom procedurom (Blic, 2013). Milan Antonijević, direktor Jukoma, smatra da je to loš izgovor, s obzirom da su u slučaju SNP Naši dokazi očigledni, pa da stoga Tužilaštvo nije u obavezi da traži pomoć od policije (Ibid). Reagujući na objavljivanje „crne liste“ pokreta SNP Naši, Predsednik Srbije Tomislav Nikolić je ovu organizaciju okarakterisao kao politički irelevantnu, a njene članove nazvao „budalama“ (NoviMagazin.rs, 2013).

U emisiji „Utisak nedelje“ televizije B92, od 20. januara 2013. godine, čelnik SNP Naši Ivan Ivanović izrekao je otvorene pretnje silom predsednici Helsinškog odbora za ljudska prava Sonji Biserko (koja je bila prisutna u studiju) i svima koji javno iskažu svoj stav da je Kosovo nezavisno. Ministar pravde u Vladi Srbije Nikola Selaković, koji je takođe bio jedan od gostujućih u emisiji, na ove pretnje je reagovao tako što je Sonju Biserko optužio za provokaciju, izjednačavajući NVO za ljudska prava sa ultradesničarskim organizacijama (Utisak nedelje, 2013). Nakon emisije, Kuća ljudskih prava, udruženje koje okuplja mrežu NVO, uputila je otvoreno pismo premijeru Ivici Dačiću i potpredsedniku vlade Aleksandru Vučiću, zahtevajući od njih da osude ponašanje ministra pravde Selakovića u spornoj emisiji (Blic, 2013).

¹⁵ Primeri su: LGBT manjina, religijske manjine (jedan od glavnih ciljeva SNP 1389 je borba protiv „sektarstva i unijačenja“), nacionalne manjine (pre svega Albanci).

¹⁶ Na spisku se, između ostalih, nalaze: Fond za humanitarno pravo, Helsinški odbor za ljudska prava, Centar za kulturnu dekontaminaciju, Žene u crnom, JUKOM, Peščanik, Autonomni ženski centar, Beogradski centar za ljudska prava, Gej-Strejt Alijansa, itd.

Koje su posledice odnosa države prema ekstremno desničarskim organizacijama?

Odnos Srbije prema desnom ekstremizmu je od početka devedesetih godina pa sve do danas bio pragmatičan i tolerantan; dok je Milošević koristio ultradesničarske grupe kao jedno od sredstava svoje ratne politike, vladajući režimi od 2000. godine do danas se prema njima odnose kao prema legitimnim činiocima političkog života, što nesumnjivo doprinosi jačanju desnog ekstremizma u Srbiji (Petakov, 2009: 42). Ovo potvrđuju i slučajevi analizirani u ovom radu.

Ustavni sud je, u junu 2012. godine, odlukom da zabrani klerofašističku organizaciju *Obraz* (i godinu dana ranije neonacističku organizaciju *Nacionalni stroj*) napravio korak u pozitivnom pravcu. Država je time, bar deklarativno, pokazala da fašističke organizacije nisu legitimni politički subjekti, i da se njihovo postojanje i delovanje ne može pravdati građanskim slobodama. Međutim, već krajem 2012. godine, Ustavni sud je odbio zahtev tužilaštva za zabranu organizacija *SNP 1389* i *SNP Naši*, i time napravio nekoliko koraka unazad. Ovakva odluka Ustavnog suda predstavlja ohrabrenje svim ekstremno desničarskim organizacijama i potvrdu njihovog političkog legitimiteta. Obrazloženje odluke – da se ne može pouzdano utvrditi da *SNP 1389* i *SNP Naši* svojim delovanjem krše Ustav – ultradesničari tumače kao dokaz ispravnosti i zakonitosti njihovih stavova i aktivnosti. Ovde upada u oči i to što *Obraz*, *SNP 1389* i *SNP Naši* imaju gotovo identične programe, zalažu se za iste ciljeve i učestvuju u istim akcijama, pa je Ustavni Sud ipak doneo suprotne odluke u pogledu njihove zabrane. Mnogi ovo posmatraju u svetlu činjenice da je u periodu između donošenja dve odluke formirana nova Vlada, ističući da pravosuđe u Srbiji nije nezavisno od izvršne vlasti. Dakle, neke od ultradesničarskih organizacija (*SNP Naši*, *Dveri*) danas ne samo da nisu zabranjene, nego i učestvuju u lokalnoj vlasti u pojedinim gradovima i opštinama. Imajući u vidu dosadašnje postupanje državnih organa u slučajevima koji se tiču ekstremno desničarskih organizacija, realno je očekivati da će podrška biračkog tela ovim organizacijama rasti, pa i da će se njihov udeo u vlasti vremenom povećavati.

Kada je reč o krivičnim postupcima protiv članova ultradesničarskih organizacija, tu se može uočiti nekoliko, izrazito negativnih, tendencija: prvo, sudski postupci traju mnogo duže nego što bi trebali prema standardima pravičnog suđenja; drugo, za izvršenje krivičnih dela sudovi ultradesničarima dodeljuju minimalne kazne; treće, određena krivična dela se kvalifikuju kao ona za koja je zaprećena blaža kazna;¹⁷ i četvrto, Apelacioni sud često vraća predmete na ponovno suđenje što, između ostalog, ukazuje na to da niži sudovi ne posvećuju dovoljno pažnje ovim predmetima, i što obično ima za posledicu značajno smanjenje kazni.¹⁸ Ove tendencije govore o tome da državne institucije ne žele da se obračunaju sa ekstremno desničarskim organizacijama, odnosno da desni ekstremizam ne smatraju pretnjom. U prilog tome govori i sporost Republičkog tužilaštva u slučajevima koji se tiču desnog ekstremizma. Bilo da je reč o nezainteresovanosti ili pak blagonaklonom odnosu države prema fašističkim pojavama, taj odnos neminovno vodi ka daljoj fašizaciji društva u Srbiji.

Još jedan faktor koji nesumnjivo doprinosi jačanju ekstremno desničarskih organizacija je diskurs predstavnika državne vlasti koji uporno izbegavaju da ove organizacije označe kao pretnju ustavnom poretku, pa ih čak i izjednačavaju sa organizacijama koje se bave promocijom i zaštitom ljudskih prava. Tipičan primer ovakvog diskursa je nastup Ministra pravde Nikole Selakovića u emisiji „Utišak nedelje“ o kojem je bilo reči u ovom radu. Stavljanje znaka jednakosti između desnog ekstremizma i borbe za ljudska prava neminovno vodi ne samo ka jačanju desničarskih organizacija, već i ka stvaranju atmosfere linča i progona svih onih koji se desnom ekstremizmu javno suprotstavljaju. Pored toga, izjave predstavnika države u kojima se desničari karakterišu kao beznačajne „budale“ neminovno vode ka relativizaciji i banalizaciji problema desnog ekstremizma. Iako pripadnici ekstremno desničarskih grupa možda jesu „budale“, to ih ne čini beznačajnima i bezopasnim – oni postaju posebno opasni u društvu koje problem desnog ekstremizma ignoriše i ne vidi kao stvarnu pretnju demokratskom poretku.

¹⁷ Ovde je posebno indikativan slučaj Uroša Mišića u kome je Apelacioni sud krivično delo pokušaj teškog ubistva prekalifikovao u krivično delo ometanje službenog lica u vršenju dužnosti.

¹⁸ Pored slučaja Mladena Obradovića, videti slučajeve: Uroš Mišić, Ivan Bogdanov, Aleksandar Vavić, ubistvo Tatona, itd.

ZAKLJUČAK

Savremeni desni ekstremizam u Srbiji deli osnovne karakteristike nove evropske ultradesnice, ali ima i svoje specifičnosti koje su, pre svega, posledica društveno-političkih i ratnih dešavanja devedesetih godina na prostoru bivše SFRJ. Te specifičnosti se, uopšteno posmatrano, mogu svesti na sledeće: normalizacija nacionalizma, uspon anti-antifašizma, upitnost sekularnosti države, i deficit pravne države. Kroz studiju dva slučaja, ovaj rad ukazuje na to da u Srbiji ne postoji politička svest o tome da ultradesničarske organizacije predstavljaju pretnju demokratskom poretku pa, samim tim, ne postoji ni politička volja za obračun sa desnim ekstremizmom. Čak ni ustavna zabrana ekstremno desničarskih organizacija Obraz i Nacionalni stroj više se ne može posmatrati kao pozitivan korak, s obzirom da je Ustavni sud nakon ovih odluka odbacio zahtev za zabranu SNP 1389 i SNP Naši. Zabranom samo dve organizacije, faktički se dekriminalizuje i odobrava postojanje ostalih ekstremno desničarskih grupa, a njihova ideologija se uspostavlja kao politički legitimna. Takođe, neefikasnost i/ili pristranost sudova u krivičnim postupcima protiv članova ultradesničarskih organizacija predstavlja još jedan podstrek desnom ekstremizmu. Za kraj, važno je imati u vidu i to da represivne mere – ustavne zabrane i krivične sankcije – ne mogu rešiti problem desnog ekstremizma bez pažljivo osmišljenih i sveobuhvatnih preventivnih mera koje danas u Srbiji ne postoje.

LITERATURA

1. Atanacković, Petar (2011) „Od nacionalizma do neonacizma“, u Milinović, D. & Perović, M. (ed.) *Desni ekstremizam: Ultrad desnica i Neonacističke grupacije na prostoru bivše SFRJ*, Novi Sad: AKO, str. 3-8.
2. Eco, Umberto (2004) „Ur-Fascism“, u Griffin, R. & Feldman, M. (ed.) *Fascism: Critical Concepts in Political Science. Volume V: Post-War Fascisms*. London: Routledge.
3. Evropska komisija (2012) *Izveštaj o napretku Srbije za 2012. godinu*, SEC (2012) 333.
4. Griffin, Roger (2006) „Fascism's new faces (and new facelessness) in the 'post-fascist' epoch“, u Griffin, R. et al. (ed.) *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, Stuttgart: Ibidem, str. 29-67.
5. Đorđević, Mirko (2001) „Ratni krst srpske Crkve“, *Republika*, Br. 273, Dostupno na: http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2001/273/273_20.html
6. Kuljić, Todor (2002) *Prevladavanje prošlosti: Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
7. Kuljić, Todor (2012) „Anti-antifašizam“, u Bešlin, M. & Atanacković, P. (ed.) *Antifašizam pred izazovima savremenosti*, Novi Sad: AKO, str. 55-70.
8. Langenbacher, Nora & Schellenberg, Britta (2011) „Introduction: An anthology about the manifestations and development of the radical right in Europe“, u Langenbacher, N. & Schellenberg, B. (ed.) *Is Europe on the „right“ path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe*, Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, str. 11-25.
9. Mosse, George (1999) *The Fascist Revolution: Toward a General Theory of Fascism*. New York: Howard Fertig Publisher.
10. Nolte, Ernst (1965) *Three Faces of Fascism: Action Française, Italian fascism, National Socialism*, London: Weidenfeld and Nicolson.
11. Paxton, Robert (2005) *The Anatomy of Fascism*, New York: Vintage Books.
12. Perica, Vjekoslav (2011) „A Post-Communist Serbo-Russian Romance: Eastern Relic of the Pan-Slavic Myth“, u Gavrilović, D. and Perica, V. (ed.) *Political Myths in the Former Yugoslavia and Successor States: A Shared narrative*, The Hague: The Institute for Historical Justice and Reconciliation.
13. Petakov, Zoran (2007) „Dnevnik crkvenih uvreda 2000-2006: Od desekularizacije ka klerikalizaciji“, u AFANS (ed.) *Kritika klerikalizacije Srbije*. Novi Sad: AFANS, str. 27-49.
14. Petakov, Zoran (2009) „Neonacističke, fašističke i ekstremno desničarske organizacije u Srbiji danas“, u Klarić, Ž. & Atanacković, P. (ed.) *Mapiranje desnog ekstremizma*, Novi Sad: Cenzura, str. 42-54.
15. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (2005) *O čemu crkva (ne)može da se pita: SPC, država i društvo u Srbiji (2000-2005)*, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava.
16. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (2011) *Godišnji izveštaj za 2011. godinu: Opstrukcija evropskog puta*, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava.
17. YIHR (2012) *Primena standarda pravičnog suđenja u pravosudnom sistemu Srbije*, Beograd: YIHR.

Internet izvori

1. B92 (2008) *Danas: Veze Obraza i Sinoda SPC*, 11.11.2008. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=11&dd=11&nav_category=206&nav_id=328225
2. B92 (2011) *Minimalne kazne za „obrazovce“*, 20.04.2011. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=04&dd=20&nav_category=12&nav_id=507404
3. B92 (2012) *Ukinuta presuda Mladenu Obradoviću*, 15.11.2012. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=11&dd=15&nav_category=16&nav_id=660484
4. B92 (2013) *Ukinuta presuda Mladenu Obradoviću*, 1.02.2013. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=02&dd=01&nav_category=16&nav_id=682915
5. Blic Online (2012) *Vođa „Obraza“ Mladen Obradović osuđen na 10 meseci zatvora*, 27. 03. 2012. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/314151/Vodja-Obraza-Mladen-Obradovic-osudjen-na-10-meseci-zatvora>
6. Blic Online (2013) *Tužilaštvo uhvaćeno u laži: Nalog za istragu ekstremista „Naši“ poslat tek pre dva dana*, 17. 01. 2013. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/363035/Tuzilastvo-uhvaceno-u-lazi-Nalog-za-istragu-ekstremista-Nasi-poslat-tek-pre-dva-dana>
7. Blic Online (2013) *Nevladine organizacije pozvale Dačića i Vučića da osude Selakovićevo ponašanje*, 21. 01. 2013. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/363727/Nevladine-organizacije-pozvale-Dacica-i-Vucica-da-osude-Selakovicevo-ponasanje>
8. Danas (2012) *Zaštita države ili podrška ekstremizmu*, 15.11.2012. Dostupno na: http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/zastita_drzave_ili_podrska_ekstremizmu.55.html?news_id=251198
9. Danas (2013) *„Naši“ su preterali*, 15.01.2013. Dostupno na: http://www.danas.rs/danasrs/politika/nasi_su_preterali.56.html?news_id=254228
10. Dnevnik (2012) *Apelacioni sud ukinuo prvostepenu presudu Obradoviću*, 15.11.2012. Dostupno na: <http://www.dnevnik.rs/hronika/apelacioni-sud-ukinuo-prvostepenu-presudu-obradovicu>
11. Dveri, zvanična internet stranica: <http://www.dverisrpske.com/sr-CS/index.php>
12. EurActiv.rs (2012) *Zabranjen ultradesničarski pokret Obraz*, 12.06.2012. Dostupno na: <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/4228-zabrannjen-ulstradesniarski-pokret-obraz->
13. NoviMagazin.rs (2013) *SNP Naši ponovo prozivaju medije i NVO*, 13.01.2013. Dostupno na: <http://www.novimagazin.rs/vesti/snp-nasi-poniovo-prozivaju-medije-i-nvo>
14. Politika (2012) *Nema razloga za zabranu*, 16.11.2012. Dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Nema-razloga-za-zabranu.lt.html>
15. Radio Slobodna Evropa (2012) *Desničari pred Ustavnim sudom Srbije: Zakasnela reakcija*, 17.04.2012. Dostupno na: http://www.slobodnaevropa.org/content/desnicari_pred_ustavnim_sudom_srbije_zakasnela_reakcija/24550792.html
16. RTS (2009) *Verske zajednice traže izmene Zakona o zabrani diskriminacije*, 10.03.2009. Dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/49236/Verske+zajednice+tra%C5%BEe+izmene+Zakona+o+zabrani+diskriminacije.html>

17. RTS (2011) *Obradoviću dve godine zatvora*, 20.04.2011. Dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/879078/Obradovi%C4%87u+dve+godine+zatvora.html>
18. SNP 1389, zvanična internet stranica: <http://www.snp1389.rs/>
19. SNP Naši, zvanična internet stranica: <http://nasisrbija.org/>
20. Utisaknedelje, 20.01.2013. Dostupno na: http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=k7p-ioU_0lQ

Predlog praktične politike (Policy Paper) je analitički rad u kome autor argumentovano predlaže rešenja za aktuelne probleme iz oblasti bezbednosti. Forma i sadržaj radne studije je isključiva odgovornost autora. Stavovi iskazani u tekstu publikacije ne moraju nužno odražavati stanovišta Beogradskog centra za bezbednosnu politiku.

Autorka
Isidora Stakić

Recenzent
Predrag Petrović

Izdavač
Beogradski centar za bezbednosnu politiku

www.bezbednost.org

Beogradski centar za bezbednosnu politiku (od 1997. do juna 2010. godine poznat pod nazivom Centar za civilno-vojne odnose) nezavisni je istraživački centar koji radi na unapređenju bezbednosti građana i društva. U središtu interesovanja BCBP nalaze se politike koje kao cilj imaju poboljšanje ljudske, nacionalne, regionalne i međunarodne bezbednosti, posebno konsolidaciju reforme sektora bezbednosti i integraciju zemalja Zapadnog Balkana u evroatlantsku zajednicu. Svoje ciljeve BCBP ostvaruje istraživanjem, analiziranjem, predlaganjem praktične politike, javnim zastupanjem, obrazovanjem, izdavačkom delatnošću, stručnom podrškom reformama i umrežavanjem svih relevantnih aktera u bezbednosnu zajednicu.